

“WADDE SKAA GEBAA!”

Een speurtocht naar follies of vermaakarchitectuur in Geraardsbergen

Deel 4 en slot: tuinpaviljoenen, duiventorens, een follykasteeltje, kolommen en beeldentuinen

Jacques DE RO

Tuinpaviljoenen en duiventorens

Het tolhuisje en de oude waltorentjes zijn door de 19de-eeuwse bourgeoisie snel gaan dienst doen als tuinpaviljoen, een romantisch element uit de 18de-eeuwse Engelse tuinarchitectuur dat aan de oorsprong ligt van de *follies*¹. Maar er zijn er ook minstens een paar nieuw opgericht specifiek voor deze functie. Een voorbeeld is het houten paviljoen langs de Dender in de tuin van Paul Van Trimpont (1872-1934). De man woont in de Karmelietenstraat en is verzekeringsmakelaar, sigarenfabrikant en vanaf 1903 brouwer.² Op zichtkaarten uit de belle époque wordt zijn tuinpaviljoen als pittoreske *eyecatcher* graag afgebeeld. Een kaart met postmerk 1902 toont ons de hof met beelden, vogelhuisjes en in de hoek het uit eikenhout opgebouwd open prieel op een zeshoekige plattegrond. Het leien dak wordt bekroond met een kleine houten dakruiter, eveneens met leien bedekt. Deze constructie vraagt een regelmatig onderhoud als bij wonder is dit bouwsel tot in de 21ste eeuw rechtop blijven staan. Helaas is door de storm van 31 maart 2015 het prieel ingestort. Wat intussen al is afgebroken is het tuinprieel van lucifersfabrikant Victor De Schreye († 1918) achter zijn herenhuis op de hoek van de

Het houten tuinpaviljoen van Paul Van Trimpont langs de Denderoever (Zichtkaart met postdatum 1902) (Verz. Ph. Haegeman)

Het houten prieel in de tuin van de woning van Victor De Schreye op de hoek van de Wijngaardstraat met de Gentsestraat (Verz. Familie Broodcoorens)

1. Zoals eerder in deze artikelenreeks aangehaald, is het tuinpaviljoen in ananaspvorm uit 1761 op het landgoed van Dunmore House (Verenigd Koninkrijk).
2. J. DE RO, *De dorst van Geraard...*, p. 170-172.

Gentse- met de Wijngaardstraat. Tijdens de jaren 1970 is zijn neoclassicistische woning met fraai aangelegde tuin moeten wijken voor een nieuw appartementsblok. Het ronde dak, vermoedelijk met stro bedekt, met daarboven een kleine dakruiter, eveneens met stro gedekt, wordt gedragen door vier boomstammen. Langs weerszijden van de toegang staan siervazen.

Vermoedelijk is Paul Guillemin ook de bouwheer van het zogenaamde Chinees paviljoen op het hellende aangelegde Engelse park van zijn *Château Saint-Adrien*. Het is een bakstenen gebouw van twee verdiepingen op een vierkante plattegrond onder een zadeldak van pannen. Tussen beide verdiepingen bevindt zich een houten afdak, gedragen door gietijzeren balken en aan elke hoek geschraagd door een gietijzeren kolom. Het prieel, dat in 2000 is gerenoveerd, is vrij hoog zodat van op de bovenverdieping de bezoeker een stadspanorama te zien moet krijgen. Alleen valt er nergens een

Achterzijde van het gerenoveerde Chinees paviljoen van Paul Guillemin in het abdijpark. Storende graffiti zijn overschilderd (Foto J. De Ro)

trap naartoe te bespeuren... Ook in de parken van landhuizen en kastelen in de omgeving hebben eigenaars paviljoenen opgetrokken. Zo dateert het prieeltje waarschijnlijk uit dezelfde periode

wanneer notaris Désiré Declercq in 1903-1904 het *Oudenbergkasteel* een nieuwe facelift geeft. Het is een open houten gebouwtje op een zeshoekige plattegrond onder een tentdak, vermoedelijk met zink afgedekt. Dit frivole beeld dat we vanaf de V.A.B.-oriëntatietafel te zien kregen is helaas reeds geruime tijd verdwenen.³

Het houten paviljoen in de tuin van het Oudenbergkasteel (zichtkaart met postmerk 1910) (Verz. Ph. Haegeman)

Wat er wel nog staat, maar goed verscholen achter het lover, is het paviljoen in de tuin van Ferdinand Borremans op de Vesten. In 1902 laat hij op de helling een herenhuis in neorenaissancestijl optrekken en vier jaar later in dezelfde stijl - met uitzondering van de rondboogvormige muuropeningen - een prieel met follytorentje⁴ op een driehoekige plattegrond met een trapgevel en kanteeltjes. Deuren en vensters van beide gebouwen zijn omljnd met banden van witte baksteen. Borremans ziet als een der eersten in Geraardsbergen het economisch

3. J. DE RO, "Een welgelegen buitengoed te Geeraardsbergen"... 'het Oudenbergkasteel', in *Gerardimontium*, 2007, nr. 211, p. 19.

4. I. DE WOLF, *De burgerlijke architectuur te Geraardsbergen van 1800 tot 1914*, scriptie, U.G., 1992-1993, p. 165: het torentje is een baksteenbouw van twee bouwlagen en drie traveeën op driehoekige plattegrond en waarbij de gevel versierd is met witte muurbanden en hoekblokken. Alle muuropeningen zijn rondboogvormig. De middelste travee wordt benadrukt door de grote opening en door de bekroning versierd door een groot radvenster, terwijl de twee overige traveeën bekroond worden door kantelen.

Een kronkelend pad met knuppelbrugje leidt naar het tuinpaviljoen van bronwaterfabrikant Ferdinand Borremans op de Vesten. (zichkaart met postdatum 1906) (Verz. Ph. Haegeman)

belang in van het bottelen en commercialiseren van het bronwater dat hij op de heuvel achter zijn woning opvangt. In 1909 bouwt hij aan het prieel zijn fabriekje voor mineraal water. Dit lange rechthoekige gebouw is eveneens in de zelfde bouwstijl opgetrokken met in het midden een uitspringend rechthoekig follytorentje van twee bouwlagen. Van welke aard de dakbedekking is, weten we niet. Tijdens ons bezoek in 2004 stonden nog enkel de buitengevels rechtop. De toenmalige eigenaar koesterde

toen restauratieplannen. Bij een tweede bezoek aan de site in mei 2015, intussen in het bezit van een nieuwe eigenaar, zijn de buitengevels na jaren verkommeren in een erg bouwvallige staat.⁵

Naast tuinpaviljoenen, vinden

we soms in een follytuin een duiventoren. Het uitzicht van dergelijke constructie hangt af van de rijke verbeelding van de bouwheer. Ze zijn vooral te vinden bij kastelen en historische hoeven en waren een teken van rijkdom.

De buitenmuren van het paviljoen en de aangebouwde limonadefabriek van Ferdinand Borremans verkeren in een bouwvallige staat (mei 2015) (Foto's J. De Ro)

5. J. DE RO, *De dorst van Geraard...*, p. 260.

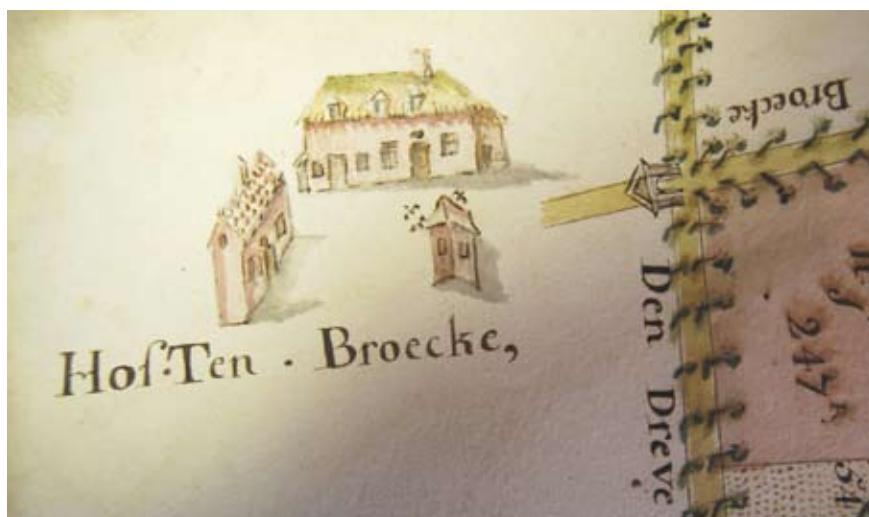
In Geraardsbergen en omgeving vinden we eerder het klassieke type van duiventoren zoals we die kennen van het Koetsenhuis in de Sint-Adriaansabdij. Ook de notarisfamilie De Turck liet in de ommuurde tuin, uitgevend op de Denderstraat er een optrekken. In de deelgemeenten zijn er minstens nog twee bewaard. In Idegem vinden we een geïntegreerde duiventoren in de voormalige stokerij van Cornelis Van Der Taelen (1809-1891), gelegen Dorp (thans Plaats) 1-2. Het is een bakstenen gebouw van drie bouwlagen met halfronde openingen onder een zadeldak van pannen. Onder de toren bevindt zich een veldpoort, die uitgeeft op een gekasseide binnenplaats.⁶ In Ophasselt staat een kleiner maar fraaiër exemplaar te midden van het erf van een gesloten hoeve, gelegen Ruisenbroek 4. Op de bovendorpel van de steekboogdeur van het woongedeelte staat anno 1784 gegrift. De duiventoren zelf dateert uit de 19de eeuw. Het is een vierkant witgekalkt torentje van twee bouwlagen en twee traveeën aan elke zijde, onder tentdak met rechthoekige gedichte en met halfronde vensters.⁷ Dergelijk type duiventoren stond eertijds ook op het neerhof van het Hof ten Broeke in Onkerzele. Dit lusthof was onder het ancien régime in het bezit van de Sint-Adriaansabdij, maar kwam in de 19de eeuw in handen van de lokale bankiersdynastie Spitaels.

Een follykasteeltje

In 1945 legateert Paul Guillemin bij testament de gebouwen, hovingen en vijver van de voormalige Sint-Adriaansabdij aan de stad Geraardsbergen. Op 2 juni 1962 wordt het *Toeristisch Centrum De Abdij* plechtig geopend. De bezoeker wordt er vergast op een vis- en roeivijver, een zoo, een speeltuin, een sprookjesbos en een volkscafé.

De duiventoren op het boeren erf, Ruisenbroek 4 te Ophasselt (2013) (Foto J. De Ro)

De duiventoren (getekend met opvliegende vogels) op het erf van het Hof ten Broeke te Onkerzele (Figuratieve tekening uit het kaartenboek van de Sint-Adriaansabdij door Pieter Van Damme en Adriaan Capeau uit 1756)

De uitbouw van dit stedelijk pret-park biedt de ontwerpers de kans nieuwe architecturale vormen uit te proberen. Hun creativiteit blijft echter beperkt, wellicht omwille van krappe budgettaire middelen. Alleen het loketgebouw biedt met zijn hoekige daken een enigszins futuristische aanblik. Wat verderop is een levensgrote paddenstoel in steen en beton nagebootst met in de steel een open mond. Hierin kan de bezoeker zijn afval kwijt. In

het sprookjesbos worden bewegend dierenpoppen achter glas in houten barakken getoond. Zo zien en horen we een spelend kattenorkest... maar na enige tijd werken de mechanismen niet meer. Verderop in het parkbos wordt een heus follykasteeltje gebouwd. Het gebouwtje is opgetrokken in betonblokken, die met ruwe cementspecie is bepleisterd en waarop schijnvoegen zijn aangebracht. Het heeft een vierkante plattegrond

6. *Ibidem*, p. 238-240.

7. *Bouwen door de eeuwen heen...*, p. 407-408; F. JALET, H. VAN PAEPEGEM, *Ophasselt in beeld (1900-1976)*, Gramaye-reeks 2, Geraardsbergen, 2006, p. 57.

onder een plat dak van roofing met op elke hoek een vooruitspringend uitkijktorentje. Nepkantelen ontbreken er uiteraard niet. Het biedt lange tijd onderdak voor de reuzenfamilie. Naast de vijver wordt een Zwitsers chalet - al een modeverschijnsel uit de belle époque! - gebouwd met aansluitend een zwembad voor de zeehonden. De spits op het zadeldak en de vijf waterspuwers met drakenkop zijn gerecupereerd van de kiosk, die in oktober 1965 is neergehaald. Na de sluiting van het recreatiedomein in 1975 verkommeren de meeste gebouwen snel. In 1982 wordt na protest van WIAGER⁸ het inkomparijloen, dat de voormalige abdijtuin ontsiert, afgebroken. Alleen het thans erg bouwvallige follykasteeltje staat nog overeind.

Oudenbergkolom

En wellicht zouden we het vergeten, maar in de tweede helft van de 19de eeuw wordt op het hoogste punt van de Oudenberg een folly geplaatst! Vandaag wordt de zogenaamde *Oudenbergkolom* algemeen aanvaard als een monument binnen een beschermd landschap. Deze ronde arduinen kolom van vijf meter hoog en bekroond door een dito bol staat op een bloemvormige sokkel en zou het ontwerp zijn van een zekere Ceuterick. Oorsprong en datering zijn betwistbaar. Volgens G. Merkaert (1863-1951) zou het gaan om een van de zuilen van de Lessensepoort die in 1862 als aandenken aan de verdwenen stadspoorten op de heuveltop zijn geplaatst. Nochtans staat de Oudenbergkolom al afgebeeld op het bidprentje ter gelegenheid van een "Bedevaart tot O.L.V. van Bijstand op den Oudenberg te Geeraardsbergen". Deze lithografie is van de hand van Gus-

Bovenaanzicht van het follykasteeltje in het abdijpark (2009) (Foto J. François)

tave Bidez (1845-1921) en dateert uit 1861. Al in het begin van de 19de eeuw worden sommige stadspoorten vervangen door hekkens die verbonden zijn met rechtopstaande kolommen. We vermoeden dat de Oudenbergkolom is samengesteld

uit de arduinen trossen van twee of meer van deze neergehaalde zuilen. Jaarlijks maakt deze folly in februari deel uit van het decor waar de notabelen levende visjes in wijn drinken en krakelingen naar het publiek gooien.⁹

De Oudenbergkolom (Verz. Ph. Haegeman)

8. WIAGER staat voor 'Werkgroep voor Industriële Archeologie Geeraardsbergen'. Deze studiegroep kwam tot stand in december 1981 n.a.v. een B.T.K.-project van de Culturele Raad, dat de publicatie van een boek over merkwaardige gebouwen van Groot-Geraardsbergen tot doel had. Aanvankelijk waren hiervoor Jacques De Ro, Dirck Surdiacourt en Peter Cauchie aangetrokken. Het project werd uiteindelijk omgebogen tot een uitgediepte kadasterstudie over de Geeraardsbergse lucifersbedrijven. De werkplaats van WIAGER bevond zich op tweede verdieping van het Abtenhuis, van waaruit men de storende inplanting kon zien van het loketgebouw van het voormalig *Toeristisch Centrum* in het abdijpark.

Een van de betonnen pilaren op de hoek van de Hunnegem- met de Gasthuisstraat (2009) (Foto J. François)

Twee opmerkelijke pilaren van meer recente datum zijn nog te bezichtigen op de hoek van de Hunnegem- met de Gasthuisstraat. Ter hoogte van de Hunnegemkerk in de richting van de vroegere *Kleinen Hunnegemkouter* - hier stond tot de jaren 1970 het lucifersbedrijf *Delaunoit & Ce* - loopt een wegje dat eertijds moet afgesloten zijn door een hekken. Elk betonnen zuiltje op een achthoekige plattegrond wordt bekroond door een dito bol. Enige gelijkenis qua opbouw met de Oudenbergkolom ligt voor de hand. De bol met rondom een brede band doet ons met enige verbeelding denken aan een planeet met ring.

De beeldentuin van L'Haire

Théophile L'Haire (1874-1956) staat in de moderne geschiedenis van Geraardsbergen vooral gegrift als beroepsfotograaf van talloze familie- en groepsportretten. Maar ook heel wat olieverfschilderijen, affiches en toneeldecors staan op zijn naam. Verder zijn op drie stadsgevels bas-reliëfs van zijn hand te vinden: *Het Gulden Mandje* in de Nieuwstraat, *De Vier Jaargetijden* in de Oudenaardsestraat

en *De Pelikaan* in de Gentsestraat. Deze laatste versiering uit 1920 getuigt van zijn groot vakmanschap en zijn tomeloze fantasie: een levensgrote pelikaan bovenop een maskerhoofd die de erker schraagt. Een laat werk en wellicht zijn bekendste is het koloniaal monument *De Olifant* in het stadspark uit 1948. Hiermee bewijst hij zijn meesterschap in het nabootsen van rotspartijen en het boetseren en modelleren van een beeld met ruwe mortelspecie. Weinig bekend zijn echter zijn artistieke creaties in de stadstuin achter zijn woning in de Oudenaardsestraat 15, waar hij vanaf 1921 woont.¹⁰ We kunnen gerust spreken van een beeldentuin, die zijn achterkleindochter Véronique Wese als kind ervoer als "betoverend...!". Het wordt zowat het openluchtmuseum van zijn eigen artistieke creaties. Tussen het lover staan grote siervazen met bas-reliëfs en engelachtige beelden. Opvallend is het grote bas-reliëf met paardenfiguur op een simili natuurstenen wand. Achteraan de tuin bevindt zich een waterbassin met dierenkoppen op een zeshoekige plattegrond met in het midden op een sokkel een tenger Christusbeeld. Langs de rand van

De beeldentuin van Th. L'Haire in de Oudenaardsestraat (Verz. Ph. Haegeman)

9. J. DE RO, i.s.m. D. SURDIACOURT, M. VAN TRIMPONT, J. COPPENS, L. BEECKMANS, N. DE BROUWER, N. VAN LIEFFERINGE, G. WELLEMANN, *De Muur rond Geraardsbergen...*, p. 173-174.
10. J. DE RO, *Monumenten van papier en karton. De moderne geschiedenis van Geraardsbergen op maat van papiermakers, drukkers en fotografen*, Geraardsbergen, 2013, p. 276-286.

De beeldentuin van Th. L'Haire in de Oudenaardsestraat (Verz. Ph. Haegeman)

het bassin staan bloempotten met telkens rondom vier geboetseerde gezichten.

Na het overlijden van L'Haire in 1956 raakt de tuin stilaan in verval en is bij de laatste eigendomswisseling volledig verdwenen.

De beeldenverzameling van Hilda Van Heghe

Eveneens een beeldentuin, maar van een heel andere orde, vinden we vandaag in de hovingen van de Kapellehoeve¹¹ op de hoek van de Alfonslaan en de Gote te Ophasselt. Deze historische boerderij uit 1717 wordt al vier generaties lang bewoond door de familie Van Heghe. In 2005 is de bewoonster Hilda Van Heghe gestart met het aankopen en verzamelen van tuinbeelden, die zij rondom haar woning

Th. L'Haire legt hier in zijn beeldentuin de laatste hand aan de buste van 'Mevrouw Pilatus', gebruikt als decorstuk voor het gelijknamig toneelstuk opgevoerd in 1951 door 'Sint Pieter Vreugd en Deugd' (Verz. Ph. Haegeman)

11. F. JALET, H. VAN PAEPEGEM, *Ophasselt in beeld...*, p. 42: het is niet bekend of het hier om een historische hoevenaam gaat. De naam verwijst naar de kapel, gewijd aan de heilige Leonardus, die gelegen is op de hoek van de voortuin van de boerderij.

en in het zicht van de voorbijganger plaatst. Het gaat van heiligen- en dierenbeelden, tuinkabouters ... tot een buste van Beethoven. Ook engeltjes, een kleine Mariagrot en een levensgrote David ontbreken niet op het appel. Hoeveel beelden er precies rond de woning staan, kan de eigenares ons niet vertellen. Het gaat wellicht over enkele honderden, die de witte hoeve in een sprookjesachtige sfeer dompelen.

Algemene slotbeschouwing

Uit deze speurtocht is het duidelijk dat op het grondgebied van Gerardsbergen geen ontzagwekkende follies zoals *Le Tour de Eben-Ezer* van Robert Garcet te Eben-Emael (provincie Luik) of het *Palais Idéal* van Facteur Cheval te Hauterives (departement Drôme, Frankrijk) staan. Het andere uiterste zou zijn dat er alleen maar inspiratieloze bouwwerken opgetrokken zijn. Ons onderzoek spreekt dit tegen: vermaakarchitectuur is hier, zij het in beperkte mate, in een aantal vormen in het verleden toegepast. Het initiatief is - met uitzondering van het *Toeristisch Centrum De Abdij* - uitsluitend gebeurd in opdracht van particuliere instanties of particulieren, niet zelden gefortuneerde burgers. We vinden de meeste bouwwerken dan ook bijna uitsluitend op private gronden. Mits toestemming van de eigenaar(s) kunnen ze bijvoorbeeld ingeschakeld worden binnen het toeristisch circuit. Helaas heeft men in het verleden weinig of geen aandacht geschonken aan deze bouwsels, die beslist meer kleur geven aan het bouwkundig erfgoed van de stad. De meeste zijn niet beschermd. Intussen liggen er een aantal verkommerd bij of zijn ze allang uit het stadslandschap verdwenen. Waar mogelijk, dringt renovatie zich op of het in ere herstellen van pittoreske plaatsen (bijv. het *bronneke*).

De beeldentuin voor de Kapellehoeve langs de Gote te Ophasselt. (2015) (Foto J. De Ro)

De beeldentuin achter de stallingen van de Kapellehoeve langs de Alfonslaan te Ophasselt. (2015) (Foto J. De Ro)

Wie meent in het bezit te zijn of kennis heeft van een nog onbekende folly in zijn omgeving, zoals die in deze en in de drie vorige artikels zijn behandeld, neem dan contact op via onderstaand e-mailadres of bel 0475/31.67.98.

Jacques De Ro
jacques.de.ro@telenet.be